

ABLONCZY BALÁZS

ALAPÍTÓK*

A SZÉKELY EGYETEMI ÉS FŐISKOLAI HALLGATÓK EGYESÜLETÉNEK ESZMÉI

A trianoni Magyarországra jött menekültek történetének az utóbbi időben megélnékült kutatása közben érdemes figyelmet fordítani arra az eszmetörténeti váltásra is, amely a menekültek révén jelent meg a kor magyar társadalmában. Ennek a fordulatnak a kihatásai nemcsak a két világháború közötti időszakban és nemcsak a közgondolkodásban tapasztalhatók, hanem napjainkig hatnak, és nyomot hagytak a nyilvános terekben is. Gondoljunk csak – szorosabb témánkat alapul véve – a Székely Himnusz vagy a székely írás hangsúlyos megjelenésére a magyarországi nyilvánosságban.¹ Az alábbiakban megkísérlem, hogy a legbefolyásosabb menekült egyesületek egyikének, a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének (SZEFE) alapítóit: nyilvános megszólalásaikat, egodokumentumaikat és a róluk szóló írásokat összegezve megpróbáljam meghatározni ennek a székely ideológiának a sarokpontjait. Ezek meglepően állandónak mutatkoznak a húszas-harmincas években, bár bizonyos hangsúlyeltolódások is megfigyelhetők. Természetesen elemezhető dokumentumok nem azonos arányban maradtak fent. Ezért az elemzésbe érdemesnek látszott bevonni a SZEFE első éveinek meghatározó és jellegadó lapját, a Szegeden és Budapesten szerkesztett *Új Élet*-et, különösen a lap programcikkeit. Fontos hangsúlyozni, hogy az így felmért ideológiai háttér távolról sem magyar sajátosság: a székely identitást adó elemek, így a regionális vagy rendi tudat nemzetivé stilizálása, a határvidékiség-tudat, a militarizált paraszti társadalom valós vagy inkább konstruált demokratizmusából levont politikai következtetések nemcsak a közép-európai régióban vannak jelen, Tiroltól a lengyel határvidékekig (Kreszy), hanem

* A tanulmány az MTA-Lendület Trianon 100 Kutatócsoport keretében készült. Első változata a 2018. májusában, Budapesten, a TK Kisebbségkutató Intézete és a Lendület-Trianon 100 Kutatócsoport által szervezett, *Hullóidő – Székely identitásépítés a 19-20. században* című konferencián hangzott el. Köszönöm Csanády György leszámazottainak, elsősorban Csanády Andrásnak, hogy a birtokukban lévő dokumentumokba betekintést engedtek, megosztották velem tudásukat a Székely Himnusz szerzőjéről és időt áldoztak a kutatásomra.

¹ A székely szervezetek kialakulásáról és rövid történetéről L.: ABLONCZY Balázs: Székely identitásépítés Magyarországon a két világháború között, In: ORBÁN Zsolt (szerk.): *Székelyföld és a Nagy Háború. Tanulmánykötet az első világháború centenáriuma alkalmából*, Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2018, 467–485. p.

Nyugat-Európában is felbukkannak – a végkövetkeztetéseknel ezt is igyekszem majd szem előtt tartani.

Hogy a székely etnikai tudatnak milyen rétegeiből táplálkozhatott a magyarországi székely közösség identitásformálása, azt a közelmúlt szakirodalma elég részletesen feltárta.² E komponensek között mindenképp érdemes kiemelni 1. a rendi különállás tudatát, 2. a hun eredetmítosz továbbélését, 3. a magyarországi székelységkép konstrukciójának (így Orbán Balázsnak és munkásságának) a kezdeteit, illetve 4. a székely szabadságok kései percepcióját.³ Ennek a képnek a rögzülését sokban segítette a 18. századi jezsuita irodalom, a következő századtól pedig a tankönyvek, illetve a szépirodalom (Jókaitól Gárdonyi Gézáig át Kós Károlyig) termése.⁴ Ebből a képből inspirálódott a múlt századelő magyar államának erősödő szociálpolitikája, amely – részben a székelyföldi lobbierők (tusnádi kongresszus stb.) nyomására átfogó fejlesztési tervvel jelentkezett a négy székely vármegye gazdasági helyzetének javítására.⁵ Erős eredetkultusszal és -mítosszal rendelkező, a korabeli magyarországi sajtó és szépirodalom, következésképp a politika agendáján is szereplő regionális csoport volt a székelység, illetve az ezt reprezentáló értelmiség, amikor az 1918-as összeomlás bekövetkezett: ezekből az adottságokból kellett kiindulnia a magyarországi diaszpóraszervezők új nemzedékének is.

Apokrifek

Az, hogy egy meghatározott táj lakói az általuk benépesített terület regionális sajátosságaiból külön identitást, netán politikai doktrínát faragnak, egyáltalán nem egyedülálló az európai eszmetörténetben. A modern nacionalizmus magával hozta a regionalizmusok megerősödését: akár úgy, hogy az állam nem volt elég erős ahhoz, hogy az egységes nemzeti eszmét ráerőltesse az ország minden csoportjára: klasszikusan ilyen az olasz helyzet. Míg a túlzott centralizáció és a nemzeti uniformitás mindenáron való erőltetése is kiválthatott olyan reakciókat, amelyek akár vallási elemekkel kombinált válaszcsofáshoz vezettek az elnyomni kívánt regionális identitások részéről.⁶ Ugyanakkor a

² Elsősorban: PÁL Judit: Székely identitás és önkép, In: BÁRDI Nándor – PÁL Judit (szerk.): *Székelyföld története. III. kötet*, MTA BTK–EME–HRM, Székelyudvarhely, 2016, 341–361. p. Pál Judit sokban támaszkodott Hermann Gusztáv Mihály kutatásaira, L.: HERMANN Gusztáv Mihály: *Az eltérített múlt. Oklevél- és krónikahamisítványok a székelyek történetében*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2007, illetve Uő.: *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzettudat 1848-ig*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2003.

³ PÁL: i.m.

⁴ Ennek alapos breviáriuma: HERMANN Gusztáv Mihály – ORBÁN Zsolt (szerk.): *Csillagösvény és göröngyös út. Mítosz és történelem a székelység tudatában*, EME, Kolozsvár, 2018.

⁵ Erről L.: BALATON Petra: *A székely akció története*, Cartofil Könyvkiadó, Budapest, 2004.

⁶ UMBACH, Maiken: Introduction, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*,

European Review of History regionalizmusokról szóló blokkjának szerkesztői bevezetőjében Maiken Umbach azt az erős – és számunkra is használható – tételt fogalmazza meg, hogy a látszat ellenére, miközben valóban van közöttük konfliktus, a nacionalizmus egyáltalán nem automatikus ellensége a regionalizmusnak: inkább a rekonfigurációjukban és újbóli felhasználásukban érdekeltek.⁷ Franco Spanyolországa vagy a nemzetiszocialista Németország is bőségesen élt a regionalizmus (így a *Heimat* imázsa) nyújtotta politikai lehetőségekkel, legyen az a dialektusban folytatott propaganda, a folklór vagy a helyi sajátosságok beépítése a hivatalos diskurzusba.⁸ Nem véletlen, hogy az autoriter, konzervatív Vichy-rendszer is milyen gondot fordított a regionális identitások újjáépítésére a világháború alatti Franciaországban.⁹

A *borderland studies* elmúlt évekbeli felfutásának eredményeként az utóbbi időben számos olyan kutatási eredménnyel is rendelkezünk, amelyek részben hozzájárulnak a magyar specifikumok megértéséhez, részben segítenek továbbgondolni is őket. A német-szláv viszonylatban vívott, a *Sprachgrenze* köré összpontosuló harc és a nemzeti közömbösség fogalmának gyorsan klasszikussá lett monográfiája is bemutatja az ilyes küzdelmek élességét és az állammag nemzetépítésében játszott szerepét.¹⁰ Jelen tanulmányunkban, miközben nem nagyon tűnik használhatónak a Laven–Baycroft szerzőpáros, Francia-Flandriát és Triesztet mint határvidéket vizsgáló megközelítésének azon szelete, amelyben még a regionalista mozgalmak is a multikulturalitást hangsúlyozzák ezekben a közegekben (ami egyáltalán nem jellemző a magyarországi székelyek mozgalmára, erről mindjárt), és a vizsgált térségek gazdasági fejlettsége is lényegesen eltér Erdélyétől.¹¹ Ugyanakkor a modernizációval kapcsolatos állításuk (az általuk vizsgált régiók éppenséggel a határvidéki szerepük mellett és nem ellenére állnak az iparosodás élén) és különösen a fejlett központ-fejletlen periféria ellentétpár elvetése miatt megközelítésük inspirálónak tűnik.

Vol. 15, Issue 3, 2008, 235–236. p. (Köszönöm Egry Gábornak, hogy a cikkekre felhívta a figyelmemet.)

⁷ Uo., 237–238. p.

⁸ NÚÑEZ, Xosé-Manoel – UMBACH, Maiken: Hijacked Heimats: national appropriations of local and regional identities in Germany and Spain, 1930–1945, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, Vol. 15, Issue 3, 2008, 295–316. p.

⁹ Bár erős kérdőjeleket tesz a regionalizmusnak tett engedmények valódi motivációi mellé, jó összefoglalás: BARRAL, Pierre: Idéal et pratique du régionalisme dans le régime de Vichy, *Revue française de science politique*, Vol. 24, No. 5, 1974, 911–939. p.

¹⁰ JUDSON, Pieter M.: *Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria*, Harvard University Press, Cambridge, 2006. Magyarul ismerteti: EGRY Gábor: Agitátorok, szervezők, aktivisták – avagy hogyan épül a nemzet?, *Múltunk*, 2009/2. szám, 246–254. p.

¹¹ LAVEN, David – BAYCROFT, Timothy: Border regions and identity, *European Review of History: Revue européenne d'histoire*, Vol. 15, Issue 3, 2008, 255–275. p.

Az, hogy a másik országban rekedt, vagy onnan jött, ugyanazon nemzet-hez tartozó egyének valamiképpen idegenek az anyaország közvéleménye előtt, szintén nem magyar sajátosság: a görög–török háború, illetve az azt követő 1923-as lausanne-i béke és lakosságcsere nyomán Görögországba érkező másfél millió kisázsiai/pontuszi menekült megítélése radikálisan különbözött a politikai diskurzusok és a mindennapok szintjén.¹² A *nemzettestvérekből* nagyon hamar *törökök* lettek az együttélés során, és az újonnan érkezettek, illetve a mindig ott lakók között nagyon hamar kialakult a „kitalált hagyományok versenye”, amelynek végső célja a múltban történtek legitimálása és a saját szenvedések vagy áldozatok előtérbe helyezése lett. Olyan verseny ez, amelynek nyomai még fél évszázaddal később is érzékelhetők voltak a görög társadalomban.

Az európai párhuzamokat összegezve arra juthatunk, hogy a regionális identitás egyáltalán nem ellentétes egy, akár harcias nemzetállami nacionalizmus meglétével, hanem éppenséggel ki tudja egészíteni azt. A határvidék, miközben a – fiktív vagy valós – nemzeti küzdelem terepe, egyúttal hozzájárulhat a magterületek gazdasági, kulturális vagy politikai modernizációjához – utóbbi alatt most az új eszmék beemelését is értve. Miközben a határvidékről jött *nemzettárs* egyszerre a nemzet határainak védelmezője egy nemzetépítő imaginárius világban, konfliktus- vagy válsághelyzetben nagyon könnyen lehet belőle *tisztátalan* eredetű személy a többségi közeg számára, ahogy ezt a kis-ázsiai görögök is megtapasztalhatták. Ez a hozzáállás azonban szinte magától hívja elő a határvidéki jövevény emancipatorikus igényét, elkülönülési szándékát vagy az általa vallott értékek terjesztéséért vívott küzdelmet. Ebben ragadhatóak meg a székely eset párhuzamai az európai példákkal.

Apostolok

A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét saját legendáriumuk szerint öt ember alapította: Csanády György, Incze Antal, János Áron, Kolozsváry-Borcsa Mihály és Zakariás G. Sándor.¹³ Az öt alapítóból hárman az országgyűlés tagjai lettek 1939-ben, ketten pedig a magyar kulturális közélet

¹² A témáról L.: HIRSCHON, Renée (ed.): *Crossing the Aegean*, Berghahn, New York–Oxford, 2004. Különösen: VOUTIRA, Eftihia: When Greeks meet other Greeks. Settlement policy issues in the contemporary Greek context, In: HIRSCHON: *i. m.*, 145–159. p., valamint: GRIGORIOU, Panagiotis: Grecs d’Asie mineure – Grecs du continent. Altérité et identité durant la guerre gréco-turque en Asie mineure (1919–1922), *Etudes balkaniques*, Issue 9, 2002, 115–132. p.

¹³ CSANÁDY György: *A májusi nagy áldozat*, SZEFE, Budapest, 1941, 4. p. Ugyanakkor az egyesület kolozsvári nemzetségének vezetője csak négy nevet említ, Zakariást kihagyja: GERGELY Pál: A székely ifjúság 23 éve Csonka-Magyarországon, In: Uő.: *Székelyföld mindig zöld*, Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest, 1941, 19–20. p.

prominens képviselői. Ha végigtekintünk az országos SZEFE-elnökök névsorán, találunk köztük államtitkár-képviselőt (Mester Miklós), a sajtókamara főügyészét, főispánt (Dániel Áron), a magyar műszaki oktatás egyik legendás alakját, a Műegyetem oktatóját (Gombás Tibor), a Faluszövetség főtítkárát, vármegyei szociális felügyelőt (Radnóti István) is: igaz vannak jó néhányan, akik a feledés homályába hullottak, vagy az államigazgatás és/vagy az értelmiségi élet alsóbb régióiban kapaszkodtak meg.

Az első elnök

A fennmaradt iratok valamelyest mást mutatnak az alapításról, mint amit az egyesület önképe sugall: a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületét 1919. február 9-én alapították Budapesten, ahogy erről az egyesületnek a Budapesti Törvényszékhez benyújtott dokumentációja tájékoztat.¹⁴ A korabeli alapítók (az elnök mellett Sándor Jenő főtítkár, Fazakas Jenő és Benkó Aladár rendes tagok aláírása szerepel) közül Antal Dezső elnök neve bukkan fel később is a SZEFE történetében. Antal Dezső (1897–1971) brassói középiskolai évek után került a műegyetemre, és lett a két világháború között jegyzett építész; annak a csoportnak a tagja, amely a magyar népi motívumokat igyekezett beemelni a városi (és vidéki) építészetbe. Nevéhez fűződik több Budapest belvárosi épület és balatoni nyaralók mellett például a gellénházi (Zala vármegye) templom megtervezése vagy a MAORT zalai olajmezőinek mérnök- és munkáslakásai. 1946-ig az Iparművészeti Iskolán (a mai MOME elődje) tanított; és mivel tagja, sőt vezetője volt több, jobboldalinak minősített szervezetnek (így a gömbösi Reformnemzedéknek és a Magyar Élet Pártjának, illetve a német megszállás után a Fészek Club helyére lépő Művészek Házának¹⁵), a háború után először három évre eltiltották szakmája gyakorlásától, majd fellebbezett, igazolták, és építési pályáját is folytathatta.¹⁶ Hogy a SZEFE rövid életű elnöksége után is megőrizte szerepét, azt jelzi, hogy 1939-ben, a szervezet megalapításának 20. évfordulóján is ünnepi beszédet mondott, sőt 1945 után is megőrizte kapcsolatait a prominensebb székely/erdélyi értelmiségiekkel.

¹⁴ A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének alapszabálya, Budapest, 1919. február 9., Budapest Főváros Levéltára, VII.2.e. Cg 9376-1919 (2283. kisdoboz).

¹⁵ U. J.: Oláh György lesz az elnöke a Fészek Club helyén megnyíló Művészek Házának, *Esti Újság*, 1944. május 17., 6. p. „Nálunk diktatúráról beszélni: hisztéria” – Megalakult a Reformnemzedék országos szervezete, *Budapesti Hírlap*, 1935. július 3., 8. p.

¹⁶ Antal Dezső szolgálati és minősítési lapjai, ill. törzslapjai, 1944, 1947, Moholy Művészeti Egyetem Levéltára, 4.b. 1. doboz Szolgálati és minősítési táblázatok 1900–1949 és uo. 3. doboz, Törzslapok 1900–1950 (Köszönöm a segítséget Zsidi Vilmosnak, a MOME Levéltár vezetőjének). Vö.: Az igazoló bizottság közleménye, *Műszaki Értelmiség*, 1945. szeptember 1., 16. p. A kontextusról: VAMOS Dominika: Elhallgatott epizódok a magyar építészek 20. századi történetéből 2., *epiteszforum.hu*, 2014. január 24., <<http://epiteszforum.hu/elhallgatott-epizodok-a-magyar-epiteszek-20-szazadi-tortenetebol-2>> (letöltve: 2023. 07. 03.).

1. kép

A SZEFEHE aktivistái vidéki toborzókörúton a húszas évek elején, közepén, csíkos nyakkendővel Palló Imre operaénekes

Forrás: MTA KIK Ms 7294/77.

Az 1919-es alapszabály megalkotására bizonyos előkészületek után kerülhetett sor, erre utal az a körülmény is, hogy az 1919. február 18-án a budapesti törvényszékhez benyújtott kérvényen az egyesület nevét már nyomtatott fejléces papíron látni. Ez az alapszabály még messze van a későbbi évek stilizálásától (nemzetségek, táltosok, nagy áldozat stb.) és a működés, illetve a tisztségek teljesen tradicionális értelemben vett egyesületet mutatnak, választmánnyal, titkárral, háznaggyal; a „szünidei bizottság” megléte (amely a nyári hónapok ügymenetét intézte) pedig még jobban aláhúzza a szervezet diákegyesület jellegét. A célkitűzések között egyébiránt szolid szociális követeléseket találunk (diákotthon létesítése, segélyezés, könyv- és taneszköz-kölcsönzés, külföldi ösztöndíjalap létrehozása), és mindösszesen egyetlen sor jelezte azt, hogy az egyesületnek a „székely nép gazdasági és kulturális érdekeinek megvédése és előmozdítása” lenne a feladata.¹⁷ A szervezet a fennmaradt iratok szerint sok működést nem fejthetett ki 1919 folyamán: a levéltári dokumentáció szerint

¹⁷ A SZEFEHE alapszabálya, 1. f.

1920. március 4-én értesítette a törvényszék az egyesületet (amely időközben el is költözött az Országházban bejelentett címéről), hogy alapszabályait benyújthatja a belügyminisztériumnak. Néhány nappal később a „székely egyetemi ifjúság nevében” Antal Dezső szavalt a Vigadó nagytermében rendezett nagygyűlésen a *Nemzeti dal*-t.¹⁸ Az egyesület másik élete ekkor kezdődött – intenzív nómenklatúra- és retorikaváltás mellett.

Az ügyvéd

Egy évvel később már János Áron (1895–1979), a SZEFEH új elnöke mondott beszédet a budai honvédelemkű előtt az egyesület képviselőjében. (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy János Áron már a békeszerződés ratifikációja ellen tiltakozó nagygyűlésen is a székely menekült ifjúság nevében szólalt fel.¹⁹) János ekkor szerezte meg jogi doktori címét, a székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumban töltött iskolaévek és a székelyföldi kiegészítésű 82. közös gyalogezredben lehúzott háborús szolgálat után. Utóbbi helyen századában szolgált Márton Áron, a későbbi gyulafehérvári püspök is. János, miközben számos társadalmi mozgolódás részese volt a két világháború közötti Magyarországon (Erdélyi Férfiak Egyesülete, Nemzetpolitikai Társaság – ez utóbbinak elnöke is volt), 1939-ben, Teleki Pál kezdeményezésére országgyűlési képviselő is lett, illetve az erdélyi bevonulás után a hadsereg mellé rendelt kormány megbízott. A parlamentben elsősorban a földreformmal kapcsolatos politikai kérdésekkel foglalkozott, majd mentora halála után háttérbe vonult. Ellenállási érdemeire való tekintettel 1945-ben igazolták, és ugyancsak erre való tekintettel elkerülte a kitelepítést is.²⁰ Ennek ellenére az ötvenes években az állásvesztést és pályamódosítást nem úszta meg: építőmunkásként és bérelszámolóként dolgozott. Végül 1962-ben visszavették az ügyvédi kamarába, és idős koráig praktizált Budapesten.²¹ Végleges nyugdíjba vonulása után fogott hozzá emlékezéseinek megírásához, amelyekből csak az 1918-ig terjedő időszakra vonatkozó részletek készültek el. Ezekből érdemes egy pillantást vetni azokra a fejezetekre, amelyekben a visszaemlékező az identitáskérdésekről beszél, itt jelenik meg talán a székely identitás magva a lehető legsűrűbben és összefogottabban. Három elemet érdemes kiemelni:

¹⁸ A főiskolai ifjúság matinéja, *Budapesti Hírlap*, 1920. március 16., 5. p.

¹⁹ Tüntetés a ratifikáció ellen, *Budapesti Hírlap*, 1920. november 9., 3. p.

²⁰ Ezekről az érdemeiről a Sztéhlo Gábor-féle gyerekmentő akcióban L.: KENDE Tamás: *Egy kivétel az ébredő magyarok sorából*, Kézirat, 11 p. (Köszönöm a szerzőnek, hogy a cikkét rendelkezésemre bocsátotta.)

²¹ János életrajzi adatait L.: HAEFFLER István (szerk.): *Országgyűlési almanach az 1939–1944. évi országgyűlésről*, k. n., Budapest, 1940, 214–215. p., illetve Andrew C. Janos nyugalmazott történészprofesszornak (University of California, Berkeley), János Áron fiának a szerzőhöz intézett elektronikus levele, 2018. július 6.

1. A székely falu demokratikus paraszti voltának hangsúlyozását. („A faluról [Székelypálfalváról] még annyit, hogy ottan, Magyarországgal, sőt Erdély nem székely megyéivel szemben is, egy bizonyos társadalmi demokrácia uralkodott. Az úr-paraszt kettősséget, mely Magyarországon oly mélyenszántó volt, gyermekkoromban nem ismertem. Az „úr” vagy „urak” kategóriát csak a nagyurak vagyis néhány erdélyi főnemes család tagjaira alkalmazták.”²²)

2. A székely közösség bizonyos fokú idegenségét Budapesten és a trianoni Magyarországon. („Házasságom után Budapesttől már csak nehezen tudtam volna elszakadni, mert kérdéses volt, tudnék-e új családomnak Erdélyben megfelelő egzisztenciát biztosítani. De a barátok nagyrésze mind nálam, mind apósomnál [Zilahi-Sebess Dénes volt államtitkár] a székelységből került ki, talán azért is, mert a budapestiek minket ha nem is ellenségesen, de bizonyos gyanakvással fogadtak. Ha saját országunkban is, de menekültek voltunk. Ez, a közös emlékek mellett, még jobban összekovácsolta kis közösségünket.”²³) És

3. ugyanezen csoport sorsközösség jellegét, amely a meglevő ellentétek dacára „halálig kitart” – ezt a szerző nevek hosszú enumerációjával erősíti meg, majd hozzáfűzi: „E kis kör érzelmeit egyik karácsonyi gyűlésünkön talán én foglaltam össze legtömörebben, Mikes Kelemen vágyakozó sorait idézve: »Édes néném, én már annyira megszerettem Rodostót, hogy el nem tudom felejtani Zágont«. Ezt így érzem még ma is, majdnem hatvan év elmúltával”.²⁴

A műtörténész

A SZEFE alapítói közül a legtitokzatosabb/a legkevesebb nyomot hátrahagyó személy Zakariás G. Sándor (1900–1981)²⁵, aki Zakariás János (1867–1946) brassói ügyvéd, publicista, országgyűlési képviselő majd repatriálása után pestszenterzsébeti közjegyző fia volt. Az apa, a helyi Székely Társaság előkészítőjeként az 1902-es tusnádi székely kongresszus egyik fontos szereplője és nem mellesleg mandátumai alatt a Tisztelt Ház rendbontásainak rendszeres résztvevője – így Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök lelkes hajigálója – volt. Fia, az 1900-ban született Sándor iskoláit a brassói katolikus gimnáziumban végezte, ahová néhány évvel fölötte járt Antal Dezső építész, a SZEFE

²² János Áron: *Elindultam szép hazámból. (Emlékeim Udvarhelyről és a világháborúról, 1895–1918).*, k. n., Székelyudvarhely, 1999, 15. p.

²³ *Uo.*, 85–86. p.

²⁴ *Uo.*, 86. p.

²⁵ Születési helyét egy sor lexikon és a Petőfi Irodalmi Múzeum Magyar Életrajzi Indexe is Dunapentelére teszi, holott az nyilvánvalóan Brassó. A tévesztés eredete a 20. századi közép-európai történelemmel megkevert oda-vissza fordítgatás. Erről L.: VUJCSICS D. Sztoján: *Hogyan lett Brassóból Dunapentele?*, *Magyar Nyelv*, 1969/4., 511. p.

első elnöke, és az alapítók szűkebb köréből szintén az iskola diákja volt Bosin Endre (1896–1980) rádiós újságíró és Csűrös Zoltán (1901–1979) vegyészmérnök, a Budapesti Műszaki Egyetem későbbi rektora, valamint testvére, Zakariás Árpád későbbi ügyvéd is. (És bár nem tartozott az egyesület köréhez, de ezekben az években ide járt Málnási Ödön, a később ismert szélsőjobboldalivá váló történész is.) Zakariás G. Sándor – az iskolai értesítő tanúsága szerint – 1918 tavaszán hadiérettségit tett, és behívták katonának.²⁶ Később jogi tanulmányokat folytatott.

A húszas évek elején a SZEFEHÉ újjáalapítói között találjuk, és ettől fogva csaknem másfél évtizeden keresztül nem hiányozhatott neve az egyesület legfontosabb szervezői közül: 1926-ban ügyvezető elnök volt, és egyik kezdeményezője az Erdélyi Férfiak Egyesületének, amelynek keretében a Jancsó Benedek Társaság főttkári teendőit is ellátta. Helyét és fontosságát a magyarországi székely hálózatban mindenképp jelzi, hogy 1930-as évekbeli budapesti látogatásaikor Tamási Áron író általában nála lakott.²⁷ Zakariás fogalmazóként, majd tanácsjegyzőként dolgozott a főváros kulturális adminisztrációjában, a negyvenes években pedig a Fővárosi Képtár igazgatója lett. A kommunista hatalomátvétel után a Budapesti Történeti Múzeumban dolgozott, és a magyar műemlékvédelem egyik sokat idézett alakjaként vonult nyugdíjba. Egy öngyilkossági kísérletben a látását elveszítette, ugyanakkor idős koráig eljárt a Kárpátiába a törzsasztalához.²⁸ Írásai már az *Új Élet*-ben is feltűntek (miközben édesapja a kiadvány közgazdasági rovatát vezette): Toroczkai-Wigand Edéről, a magyar építészeti stílus remetéjéről írt.²⁹ A cikkben, amelyben rokonszenvezően ismertette a turáni mozgalomhoz közel álló építőművész teljesítményét, a lap korai hangütésének megfelelő antiszemita-fajvédő kijelentések (utalások Kozma Lajos „fajtaiságára” és „üzleti érvényesülésvágására”, a „magyar ég alatt vért szívó idegen virágokra”) jobbára sallangként szolgálnak. Zakariás az építőművész személyét arra használta, hogy hitet tegyen az autentikus „magyar művészeti irány” mellett, szemben a hivataloskodó „nemzeties” útkereséssel, és úgy látta, hogy Toroczkai-Wigand személyében egy olyan magasabb erkölcs jelentkezett, amely példaként szolgálhatna mindenkinek.³⁰

²⁶ SZEMLÉR Ferenc igazgató (közli): *Az erdélyi római kath. státus brassói főgimnáziumának értesítője az 1917-1918. tanévről*, Herz nyomdaja, Brassó, 1918, 10. p.

²⁷ *Tamási Áron levelei Zakariás G. Sándornak*, Petőfi Irodalmi Múzeum, Kézirattár, 1933. január 20., 1933. április, V. 2269/1-3.

²⁸ *Asztalos Miklós: Függelék egy soha meg írandó önéletrajzhoz*, OSZKK, Fond 301/41, 1204-1205. f.

²⁹ ZAKARIÁS G. Sándor dr.: *Toroczkai-Wigand Ede, Új Élet*, 1922. július 23., 4–5. p.

³⁰ A SZEFEHÉ-ből indult másik lapban, az 1927–28-ban megjelent *Híd*-ban a cikket hat évvel később a szerző újraközölte, kiirtva belőle a korábbi fajvédő utalásokat („ghetto-szellem”, „fajtaiság”) és némileg aktualizálva az írást: ZAKARIÁS G. Sándor dr.: *Thoroczkai-Wigand Ede, Híd*, 1928/Húsvét, 209–210. p.

A városközi tisztviselő-mozgalmi aktivista az egyik legszorgosabb szervezője volt a SZEFEHE és különböző szatellit-szervezetei rendezvényeinek a húszas-harmincas években. Ugyanakkor programcikket nem nagyon írt, sem az országos sajtóba, sem a székely egyesületek kiadványaiba. Zakariás a témában alkotott, leghosszabb összefüggő szövege, amely rendelkezésünkre áll, az Erdélyi Férfiak Egyesülete kiadásában megjelent füzetében (*A revízió útja*), amelyet Asztalos Miklós szerkesztett, és 1933-ban jelent meg. Ebben Zakariás az Erdélyi Férfiak Egyesületében tartott előadása írott változatát tárta a nyilvánosság elé, és a területi revízió szükséges feltételeiről értekezett.³¹ Ami írását tanulságossá teszi, az mindenekelőtt a hiány: alig hangsúlyozta a székelységet, és Erdélyről is mint a magyar revízió általános terepéről beszélt.³² A korszakban elég meglepő módon elvetette a történelmi elvet mint egy majdnem minden államra követhető egész távoli területeket, például a törökök Budát, mi Morvaországot, a svédek Észtországot, Ausztria Belgiumot követhetné, tehát ez az indok – noha kétségtelenül bizonyítja igazságunkat – önmagában gyenge és vitatható, és ezért erősebb érvekkel kell alátámasztanunk”³³.

Gondolatmenete szerint a nemzetiségi elv sem mindenható a revízió követelésében (és emiatt kritikával illette Rothermere lordot is), hiszen az nem tenné lehetővé a magyarokkal szemben szolidáris népek, a „tótok, ruthének, németek, vendek és bunyevácok” visszatérését Magyarországhoz. Ezen elvek felett, meglátása szerint, a népek önrendelkezése primátussal bír, és ez az az elv, amelynek alapján kérheti az ország elveszített területeinek visszaszerzését (a volt társországok nélkül – teszi hozzá gyorsan a szerző). A revízió azonban nézetei szerint nem önmagában álló cél, hanem éppenséggel altruista okokból van rá szükség: Magyarország „saját népeinek [...] szabaddá, gazdaggá és boldoggá tétele” után a „bukovinai csángók” (sic) és a „horvátok felszabadításáért” folytatott békés küzdelem lenne a következő állomás, ez vezethetne el Magyarországot hagyományos szerepének visszaállításához. Ez a szerep pedig nem más, mint a germán és a szláv tömb közé beékelődve Közép-Európa egyensúlyának fenntartása.³⁴ Az ehhez szükséges feladatok között Zakariás a kiváló felkészültségű civil diplomáciát (Teleki Pálnak, az EFE elnökének régi vesszőparipáját) említette elsőként. Kitért a magyar revíziós propagandát minden fronton hatékonyan irányító központi szerv létrehozásának szükségességére, az új közép-európai államok berendezkedésével elégedetlen szeparatista emigrációk (horvátok, szudétanémetek, bolgárok, macedónok stb.) támogatására, a sajtó feladataira és egy kisebbségi tudomá-

³¹ Uő.: *A revízió útja*, Az Erdélyi Férfiak Egyesülete Jancsó Benedek Társaságának kiadványai 23., Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest, 1933.

³² A korszak revíziós koncepcióiról L.: ROMSICS Ignác (szerk.): *Trianon és a magyar politikai gondolkodás, 1920-1947*, Osiris, Budapest, 1998.

³³ ZAKARIÁS: *A revízió...*, 9. p.

³⁴ Uo., 12–13. p.

nyos intézet létrehozásának szükségességére. A szeparatista–szuverenista mozgalmak támogatásának motívumaira még jobban ráerősített: „Kézenfekvő tehát az a gondolat, hogy magyar nemzetiségű sorstársaik kezét fogjanak, és együtt működjenek velük. Sajnos, hogy az együttműködésnek ez a vágya inkább csak a lelkekben él, vagy legfeljebb egyes egyének magánérintkezésében merül ki, de szervezeten kiépített együttműködésre eddig nem került sor. (...) Méltóztassanak elképzelni, mit jelentene az, ha lenne ma egy ilyen Közép-Európa összes elnyomott népeinek nemzeti emigrációból alakult hatalmas szervezete, amely felemelhetné szavát, és mozgósíthatná minden eszöközét a revízió érdekében. De még most sem késő, és úgy mi, mint a többi elnyomott nemzetek föl sem becsülhető hasznát látnák egy ilyen megalakuló nemzetiségi emigrációs szervezetnek.”³⁵

Zakariás előadásában feladatokat szabott az állami szerveknek (a közoktatás revíziós célzatú reformját) és a külföldi propaganda megszervezésének sokféle aspektusát hangsúlyozta, végkövetkeztetésében pedig előre elhárított minden magyar felelősséget, amennyiben a revízió békés eszközökkel nem következne be. Mondanivalója ugyan nem tüntetett eredetiségével, és nem lehet bizonyossággal állítani, hogy a SZEFHE többi tagja is hasonló nézeteket képviselt volna, de Zakariás rangja a szervezetben, az általa elfoglalt pozíció jelezte, hogy a befolyásosabb tagoknak nem volt ellene kifogásuk – legalábbis akkor, a harmincas évek elején nem. A lényeges pontokat az alábbiakban lehet összefoglalni:

- függetlenül előadása helyétől és közönségétől javaslataiban *nem* az erdélyi példát kívánja általánosítani,
- a magyar revízió propagandájának a nemzetek önrendelkezési elvét kell hangsúlyoznia,
- bár elméletileg minden elszakított terület visszacsatolását követelte, gyakorlatilag Horvátországot és Fiumét (illetve Dalmáciát és Boszniát) nem kívánta visszaszerezni,
- miközben nem használt történelmi és nemzeti érveket (a beharangozott gazdasági elvet pedig elfelejtette taglalni), javaslataiban mindenképp figyelmet érdemel az erős népfelszabadító jelleg, amely a Párizs környéki békerendszerrel elégedetlen kisebbségek és a magyarok érdekközösségét hangsúlyozza. A centralizációval szemben hív fel közös harcra – a történelmi Magyarország határain túl is. Ez az erős emancipációs, ha nem is világ-, de Közép-Európa-felszabadító jelleg, amely valamelyest megkülönbözteti őt a magyar revíziós gondolat tucatpublicistáitól.

³⁵ *Uo.*, 17. p.

A rádiós

Csanády György (1895–1952) költő, rádiós szerkesztő neve valószínűleg a legismertebb a SZEFEHE alapítói közül: ő a Székely Himnusz szövegének szerzője, és ez a szerep biztosította nevének fennmaradását az utókor számára.³⁶ A székelyudvarhelyi születésű fiatal értelmiségi terjedelmes szellemi hagyatékából ezúttal egy elemet érdemes kiemelni: a Szabó Dezső-kultuszt. Az *elsődorott falu* későbbi írója 1909 és 1913 között tanított a székelyföldi kisváros főreáliskolájában. Szabó és a SZEFEHE viszonya egyáltalán nem volt problémamentes, 1922-ben még ők szervezték előadásait a régi országházban³⁷, aztán ez a viszony nagyon is meglazult, erre utal Csanády búcsúképpen is felfogható nyílt levele az írónak 1923 tavaszán.³⁸ Dacára az eltávolodásnak és annak a ténynek, hogy az író Csanádyt nem tanította (ő a református kollégium diákja volt), de 1925-ben előszót írt Szabó Dezső *Feltámadás Makucskán* című kisregényéhez. Ebben a szövegben olyan mozzanatokat elevenített fel, amelyek legalábbis valamiféle távoli ismeretségre utalnak – és hát Szabó amúgy is elég figyelemreméltó jelenség lehetett a székely anyaváros társadalmá számára. A Szabó Dezső-i expresszionista próza nyomait viselő szövegben Csanády egyenesen megállapította: az író „az örök erdélyi képlet” illetve „[Szabót] (...) etikailag a székely falu nevelte”, sőt ő lenne „az egész egyetemes székely nép”.³⁹ És bár az előszó írója, maga is elismerte, hogy korábban nem ismerte az író munkásságát, a generációjára gyakorolt hatást következőképpen írta le: „1920 tavaszán a magyar szántó ott terült el új életre, új fordulóra készen. Amit a jég elvert, a láng elperzselt: már eltemettük, elsirattuk. Ami vétket a múlt vétkezett, azért már megszenvedtünk, a magyar szántó ott várt új erőkre és új magokra, nagy tanulságokkal, nagy akarattal és nagy jószággal teli munkára készen; gyermekké tisztult lélek volt a magyarság akkor. Ő akkor megmutatta nekünk az utat, ő álmodott, hitt és próféciált. S ezalatt másé lett a pénz, a kenyér és másé lett az élet. Az ország és a nemzet, mint rosszat álmodott, de jól nevelt jármos ökör, visszatámolygott a régi rúd mellé, s a magyar idő kereketlen szekere haladt tovább”⁴⁰.

A krakéler természetű Szabó később pereskedett is a SZEFEHE-ből kiszakadt Bartha Miklós Társasággal a *Megered az eső* című regényének jogain, ennek ellenére a SZEFEHE első generációjára gyakorolt hatása megkerülhetetlen.⁴¹ Ady költészetével és 1923 elejétől az *Új Élet* hasábjain is dicséret Bar-

³⁶ Róla L.: KRIZA Ildikó: A Székely himnusz születésének háttere, *Honismeret*, 2003/5. szám, 57–68. p., illetve ABLONCZY: Székely identitásépítés... 472–479. p.

³⁷ Például: Szabó Dezső előadásai, *Új Élet*, 1922. február 26., 15. p.

³⁸ CSANÁDY György: Levél Szabó Dezsőhöz, *Új Élet*, 1923. március 15., 82–83. p.

³⁹ CSANÁDY György: Előszó, In: SZABÓ Dezső: *Feltámadás Makucskán*, Saturnus, Budapest, 1925, 8. p. és 13–14. p.

⁴⁰ Uo., 18–19. p.

⁴¹ A hatásról és az ügyről L.: ASZTALOS Miklós: Személyes emlékeim Szabó Dezsőről, *Irodalomtörténet*, 1970/4. szám, 846–866. p.

tókkal együtt olyan elmozdulás figyelhető meg, amely bizonyos szempontból megelőlegezi a népi mozgalom példáját és a húszas évek második felében, sok tekintetben a transzilvanizmus hangütésével rokon, *Híd* című, részben Csanády György által szerkesztett folyóirat cikkeit.⁴² Hozzá kell tenni, hogy ettől a fordulattól nem mindenki volt elragadtatva, Csanády György hagyatékában fennmaradtak elégedetlenkedő olvasói levelek: ezek közül az egyikben földije, egy Kalocsára került udvarhelyi postatiszt a következőképpen jelezte elégedetlenségét, miközben visszaküldte a neki juttatott mutatványszámot: „A Kritika rovat alatti közleményben foglaltakkal teljesen ellentétes nézeten vagyok. Ady és társainak, a nyugatosoknak a műveit ugyanis nem magasztalni, de élvezettel olvasni sem bírom. Ellenben Rákosi Jenő írásaiban, nyelvezetében mindenkor gyönyörűségem telt. Nekünk székelyeknek éppen a Rákosi Jenő sovinizta magyarságáért kell lelkesednünk, nem pedig a nyugatosok által képviselt modern eszmékért (...)”⁴³.

2. kép

Csanády György (a kép bal oldalán, székely ruhában)
a SZEFEHE 1935-ös Nagy Áldozatán, Horányban

Forrás: Csanády-hagyaték, magántulajdon

⁴² L.: Bartók Béla, *Új Élet*, 1923. február 15.

⁴³ Csanády-hagyaték (magántulajdon), Rádiós levelezés, 1924-1944, R-Zs, Szabó György levelezőlapja az *Új Élet* szerkesztőségének, Kalocsa, 1923. március 7.

A lapszerkesztő

A SZEFEH korai éveinek kulcsszereplője, alapítója és a SZEFEH debreceni elnöke volt Kolosváry-Borcsa Mihály (1896–1946) hírlapíró, aki a történészek számára talán a legismertebb a későbbi közéleti szereplése (főszerkesztő, sajtófőnök, képviselő és 1944-ben sajtóügyi kormánybiztos, háborús bűnös) okán. Kolosváry-Borcsa (aki Kolozsváron végzett a református kollégium gimnáziumában) államtudományi doktorátust szerzett, és frontszolgálatot teljesített egy tüzérezredben az első világháború alatt; többször megsebesült, és ki is tüntették. Az összeomlás után visszatért Kolozsvárra, ahol közreműködött a rend fenntartásában, majd a román megszállás elleni szervezkedésben vett részt, ezért 1919 novemberében Budapestre szökött. Különböző karhatalmi beosztásokban szolgált 1921 júliusáig, amikor leszerelt, és a SZEFEH egyik szervezője, majd rövid ideig elnöke lett (a szervezetnek nagybátyja, Kolosváry Bálint jogászprofesszor volt a tanárelnöke). 1922-től több mint egy évtizeden keresztül Debrecenben volt lapszerkesztő és különböző jobboldali szervezetek reprezentánsa. Kolosváry-Borcsa nem írt emlékiratot, nézeteit nagyszámú cikkéből, illetve a vele készített interjúkból, feljegyzésekből lehet valamelyest rekonstruálni. Ezek a nézetek nem túl cizelláltak: egyrészt Kolosváry-Borcsa minden lehető módon hangsúlyozta a maga magyar, erdélyi, csángó és székely gyökereit. Mindezt vélhetően azért, mert 1945 előtt és után rendszeresen felbukkant a sajtóban, hogy a „Borcsa” név esetleg román eredetet takar, és erre perében a népügyész nem is habozott utalgatni. Ennek cáfolatát a politikus olyannyira fontosnak tartotta, hogy még a népbíróság előtt, az utolsó szó jogán elmondott beszédébe is beleszötte, és szükségesnek érezte, hogy a börtönben vele beszélgető újságíróval és pszichoanalitikussal is ismertesse ezt a körülményt.⁴⁴ Ez a mozzanat egyébként azon kevesek egyike az egykori SZEFEH-vezetők egodokumentumaiban, amikor a románsághoz valamiféle viszonyulást alakítanak ki – még ha elutasítót is. Öndefiníciójukban a románok csak mint külső szereplők, betolakodók bukkannak fel (háborús ellenfél, megszálló hatóság/hadsereg); *erdélyi románok* voltaképp nincsenek is, a sokféle bajtól sújtott magyarsággal szemben egységes román falanx áll. Ezt azért is szükséges aláhúzni és értelmezni, mert öndefiníciójukkal ellentétben – ahogy láttuk – a SZEFEH-vezetők egy része nem tömbmagyar vidékről származott, ahol az etnicitás mindennapi megélésének lehettek volna más tapasztalatai is. Úgy tűnik, hogy ennek ellenére az egyesület hivatalos és kialakítói által

⁴⁴ Dr. Kolosváry-Borcsa Mihálynak az utolsó szó jogán elmondott beszéde, *BFL, VII.5. e., a Budapesti Királyi törvényszék iratai, a Népbíróságtól átvett ügyek, 1949-19168. sz. 1477. f.* Vö.: SZIRMAI Rezső: *Fasiszta lelkek. Pszichoanalitikus beszélgetések a háborús főbűnösökkel a börtönben*, Pelikán, Budapest, 1993, 63. p. Önéletrajzát az ÁBTL-ben található periratok alapján közölte: CSIFFÁRY Gabriella (szerk.): *Születtem... Magyar politikusok önéletrajzai*, Új Palatinus Könyvesház, Budapest, 2005, 468–483. p. A periratok az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában itt találhatóak: ÁBTL, 3. 1. 9. V-99145/A-B.

mélyen interiorizált beszédmódja nem akart tudomást venni a románokról; a szászokról meg még annyira sem.

Kolosváry-Borcsa székelyekhez és a csángókhoz mint törzsökös és autentikus magyar népcsoporthoz tartozása nemcsak „Bethlen Gábor egykori testőreitől” való leszármazásként jelenik meg Kolosváry-Borcsa szövegeiben, hanem a lehető legkomolyabban beszélt börtönbeli kérdezői előtt arról, hogy a korban egyébként meglehetősen szokatlan szakállviselete is „turáni” mintákat követne.⁴⁵ Ez a törekvés nemcsak a periratokban, hanem az elmúlt években egy lomtalanításból Budapest Fővárosának Levéltárába került. Kolosváry-Borcsához köthető iratanyagból is jól követhető. Az elítélt politikus a börtönben nemcsak katolizált, hanem komoly önképzést is folytatott, amelynek keretében feljegyezte egy „ideális könyvtár” összetételét 1946 novemberében: ebben Nyirő József három kötete (*Havasok könyve, Székelyek, Uz Bence*) mellett helyet kapott Tamási Áron *Ábel a rengetegben*-je, Makkai Sándor *Ördögsekér* című munkája és Kemény Zsigmond *Zord idő* című műve. (És némi képp meglepő módon Kosztolányi *Aranyásárkánya*, illetve Szerb Antal *Magyar irodalomtörténete* is.)⁴⁶ A maga sorsát bírái előtt és családtagjainak kijuttatott leveleiben majdnem megegyezően fogalmazta meg: „Ennek a nemzedéknek, államfőnek, kormányoknak, a politikai nemzetnek a programja Nagymagyarország volt, a revízió, a keresztény nemzeti átalakulás, a fajvédelem. Ez volt az én meggyőződésem is (...) Ehhez járult (...) egy külön vezető, uralkodó motívum: Erdély. Erdélyi hazámnak visszaszerzése bárhogyan bárkinek a segítségével, bármi áron”⁴⁷. Illetve egyik 1946 eleji kihallgatása során ezt a meggyőződését hasonlóképpen fogalmazta meg: „Erdély visszaszerzése, ez volt az egész közéleti tevékenységem irányító motívuma”⁴⁸.

A másik szövegcsoport, amivel kapcsolatban az újságíró-politikus nézeteire következtetni lehet, az az *Új Élet*-ben írott cikkeinek a sora. Kolosváry-Borcsa sem a kihallgatásai, sem a perbeli szereplései során egy szót sem szőtt az 1922–1923 folyamán általa főszerkesztett lapról, amely egy szegedi helyi érdekű periodika átvételével nemzedéki fórumot kívánt teremteni a SZEF-HE tagjainak. Kolosváry-Borcsa a hetilap cikkei közül csak keveset jegyzett

⁴⁵ SZIRMAI: *i.m.*, 63. p.

⁴⁶ Ideális könyvtár (füzet), 1946. november, BFL, XIV. 177, *Kolosváry-Borcsa Mihály személyes és családi iratai*, 1. dob.

⁴⁷ Kolosváry Borcsa 1949, 1486. f. Ez a családtagjainak kijuttatott levelezőlapon így módosult: „Dehonestáló vagy embertelen cselekedetért nem ítétek el, politikát képviseltem jóhiszeműen és önzetlenül, sok munkával a revízióért, s ez a politikai irány bukott el.” Kolosváry Borcsa Mihály levelezőlapja, 1946. november 17., BFL, XIV. 177, *Kolosváry-Borcsa Mihály személyes és családi iratai*, 1. dob.

⁴⁸ Kolosváry-Borcsa Mihály kihallgatása, 1946. január 21., BFL, VII.5. e., *a Budapesti Királyi törvényszék iratai, a Népbíróságtól átvett ügyek*, 1949-19168. sz. 688. f.

névvel: ez lehetett kirohanás az októbrista-kommunista sajtó ellen⁴⁹, lelkes írás egy „őstévével” kísérletező magyar feltalálóról⁵⁰, patetikus nemzedéki szónoklat⁵¹, portré Jancsó Benedekről⁵² vagy Horthyhoz intézett hűségnyilatkozat.⁵³ Olyan írások, amelyekben futólag érinti a székely/erdélyi tematikát, viszonylag ritkák. Más, azonosítható írásaiban általában általános politikai kérdésekkel foglalkozott, abban a harcos, enyhén fajvédő szellemben, amely akkori anyalapjának, a *Szózat*-nak a sajátja volt. A vélelmezhetően Kolosváry-Borcsától származó cikkek között felbukkant olyan írás, amely az 1922-es választás során az ifjúság egységét dicsérte, amely példát szolgáltatott a szét-húzó és marakodó pártok számára, a cikk szerzője számára, a magyar fiatal-ság, és különösen annak legnagyobb diákszervezetei, a Turul és a MEFHOSZ voltak azok, amelyek „keservesen tanult[ak] háború előtti szervezetlenségük következményeiből” és a Galilei-kör „vakondokmunkájával” szemben a maguk egységét szegezték.⁵⁴ Az ifjúság mint az összeomlott magyar jelen megváltója szintén feltűnik egy másik, Kolozsvári álnevű szerző által jelzett szövegben, ezúttal már bosszúszomjasabb tónusokkal – és leheletnyi képzavarral: „Ha nem velünk, mindannyiunkért, akkor ellenünk. És rettenetes ökölrel festjük vérvörösre az ítélet tavaszát” – ígérte a cikk szerzője 1922 márciusában, retorikailag függőben hagyva a kérdést, hogy kik is a bosszúszomj célpontjai: a románok (akik az „ösi földeken” szántanak „oláh ekékkel”) vagy azok, akik nem vallják a visszahódítás programját.⁵⁵ A főszerkesztői beköszöntő nem hagyott semmiféle kétséget afelől, hogy a lap milyen politikai programra esküdtött fel: az egyik vezérmotívum azonban itt is az ifjúság messiási szerepe volt: „Igen, mi látjuk és érezzük – magyar ifjúság –, tudjuk a múltat és jelent, végigszenvedtük a világháborút és forradalmakat, megkóstoltuk a destrukció és magyar tétlenség minden gyümölcsét, beteggé laktunk vele – de meggyógyultunk, mert fiatalok vagyunk és erősek”⁵⁶.

A lapot frissiben átvevő főszerkesztő a „nyugatról importált kulturmergezés” áfiumáról írt, az „életünkben és vérünkben táplálkozó bécsi dinasztia mostoha magyar politikáját”, és a „gyermekkorát élő magyar faj öngyilkos naivitását” említette a bukás okaiként. Mondanivalójában, és mint látni fogjuk a lap programjában, egyszerre jelenítette meg a függetlenségi gondolatot, a Nyugattól való elfordulást (ami praktikusán a lap turanista irányában mutatkozott meg) és a fajvédelem gondolatát. Kolosváry-Borcsa ifjúságkultusza

⁴⁹ KBM: Az emigráns sajtó, *Új Élet*, 1922. február 26., 5–6. p.

⁵⁰ Uó.: A magyar Edison, *Új Élet*, 1922. március 12., 4. p.

⁵¹ Uó.: Árva testvérem, *Új Élet*, 1922. május 7., 8. p.

⁵² Uó.: Dr. Jancsó Benedek, *Új Élet*, 1922. április 30., 13–14. p.

⁵³ Uó.: A kormányzó, *Új Élet*, 1922. július 2., 1. p.

⁵⁴ KOLOZSVÁRI: Az ifjúság egysége, *Új Élet*, 1922. június 4., 1–2. p.

⁵⁵ Uó.: Negyedik tavasz, *Új Élet*, 1922. március 26., 1. p.

⁵⁶ KOLOZSVÁRY-BORCSA Mihály: Beköszöntő, *Új Élet*, 1922. február 11., 3. p.

ennek a beszédmódnak szinte természetes velejárója volt, és egybecsengett a székely mozgalom küldetésstudatával is.

Az orvos és a többiek

Incze Antal (1898–1973) orvos, szegedi, majd országos SZEFEHÉ-elnök nem nyilvánult meg különösebben gyakran ideológiai kérdésekben. 1939 után, kormánypárti, majd ellenzéki parlamenti képviselőként is inkább egészségügyi és szociálpolitikai ügyekhez szólt hozzá, a Székelyfölddel és Erdéllyel kapcsolatos témákat átengedte képviselőtársának (és szintén volt SZEFEHÉ-elnöknek), Mester Miklósnak. Az *Új Élet*-ben Incze mindösszesen egyszer publikált, ám az egyesület hitvallásáról vezércikként közölt eszmefuttatása elég kusza mű, témánk szempontjából szinte csak a székely mitológia és egy orvostól nem szokatlan biológizálás (a vér misztikuma, a nemzet/székelység mint erdő, amelyet semmilyen szél nem bír le stb.) érdemel figyelmet.⁵⁷

3. kép

A SZEFEHÉ néptáncsoportja a harmincas években

Forrás: MTA KIK Ms 6294/80.

Ezek az elemek, amelyek felbukkannak az öt alapító cikkeiben, írásaiban, eltérő mértékben jelen vannak a szervezet más, nagy befolyású, és/vagy jelentős iratot maguk után hagyó szereplőinek nézeteiben is.

⁵⁷ TAMÁS [Incze Antal]: Szeffe, *Új Élet*, 1922. május 21., 1. p.

Mester Miklós (1906–1989) a székely paraszti társadalom demokratizmusára, annak szociális felemelésére és a történeti középosztály lecserélésének szükségességére helyezett nagyobb súlyt („a népi Magyarország megteremtéséért küzdöttem, és küzdök ezután is, megalkuvás nélkül. Megmondom nyíltan: magyar szocialista vagyok”⁵⁸).

Asztalos Miklós (1899–1986) történész, író, minisztériumi tisztviselő, a SZEFE volt pécsi elnöke és a Bartha Miklós Társaság elnökének gigászi méretű, az OSZK-ban őrzött irathagyatékának, ha egyetlen mondatban összefoglalható tanulsága lehet, az Erdély mindenkefelettségének hirdetése. Asztalosnak voltaképp nem volt semmilyen más témája – a református egyháztörténet mellett –, sem akkor, amikor a hatalomhoz közel álló értelmiségiként tevékenykedett a harmincas-negyvenes években, sem kitelepítésként a Rákosi-, majd a Kádár-kori Magyarországon, Körösladányban. Erről szólnak versei, darabjai jó része, történeti munkái; Erdély a keret, amely felől értelmezi első történeti munkáiban a magyar nemzetiségi politika történetét.

Evangéliumok

Ha az *Új Élet* első évfolyamának ideológiai komponenseit szeretnénk megragadni, első közelítésként a szerzői csoportok, második helyen a tematikák elemzése kínálkozik. A lapot 1921 márciusában indította Longi István szegedi hírlapíró. Ő az 1922. február 11-i szám címlapján *Olvasóinkhoz!* című írásában jelentette, hogy a lapot átadta „Erdély ragyogó gyöngyének: Székelyországnak ideszakadt büszke fiainak”. A hetilap ezután egy bő évig gyakorlatilag a SZEFE nem hivatalos közlönye lett, Kolosváry-Borcsa főszerkesztésével, Fetter (1942-től Károlyházy) Gyula (1897–1979) felelős szerkesztése és Csanády György szerkesztői működése mellett.⁵⁹

Tartalmak

A rendszeren 16 oldalas, az ünnepeken kiadós irodalmi és publicisztikai meléklettel megjelenő lap szerzői négy nagy csoportra oszthatók:

a) egyrészt publikáltak benne helyi értelmiségiek, akik az *Új Élet* korábbi szerkesztésének is résztvevői voltak, így elég gyakran találkozni benne Juhász Gyula, Móra Ferenc vagy a szegedi népeletet hosszan megéneklő, a korszakban ismert borbélymester, műkedvelő író, Cserzy Mihály szövegeivel.

⁵⁸ MESTER Miklós: *Arcképek két tragikus kor árnyékában*, Tarsoly, Budapest, 2012, 61–62. p. Mester eszméihez L.: SOMLAI Katalin: Nacionalistaként korszakokon át. Mester Miklós (1906–1989), In: RAINER M. János (szerk.): *Búvópatakok – a feltárás. Az 1956-os Intézet évkönyve XVIII. 2011–2012*, OSZK–1956-os Intézet Alapítvány, Budapest, 2012, 105–165. p.

⁵⁹ A SZEFE szegedi működéséről L.: VAJDA Tamás: A Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE), valamint a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (DEFHE) szegedi működése, In: ÚJVÁRY Gábor: *Trianon és a magyar felsőoktatás I.*, Veritas–Magyar Napló, Budapest, 2018, 281–306. p.

b) Számosan írtak a lapba a Szegedre került kolozsvári egyetem tanári karából. Szandtner Pál jogászprofesszornak külön rovata volt, de gyakran találkozni a szerzők között Erdélyi László, Szádeczky-Kardoss Lajos és Márki Sándor történész, Bartók György filozófiaprofesszor vagy Kolosváry Bálint és Kosutány Ignác jogászok nevével. Ugyancsak írt a lapban például a pályája elején járó Banner János régész (1888–1971), aki az EME (Erdélyi Múzeum Egyesület) régiségtárának munkatársa volt, majd 1920 után a szegedi főreáliskola tanára, később az egyetemi régészeti tanszék professzora. Sőt, vannak olyan publikálók is a lapban, akik bár a kolozsvári egyetem tanárai/ott ténykedő értelmiségiek voltak, de végül nem követték az iskolát Magyarországra, ellenben írásaikat megjelentették. Közéjük tartozott Biró Vencel történész- és Balogh Artúr jogászprofesszor.

c) A SZEFEH tisztviselői vagy hozzájuk közel álló értelmiségiek: így Csánády György elbeszélései, versei mellett Bosin Endre, Asztalos Miklós, Szász Béla, Papp Remig, Ajtay Miklós, Pásint Ödön írásaival is rendszeresen találkozni, míg Hosszú Zoltánnak (1897–1944?) az ekkor még jogi tanulmányokkal bíbelődő későbbi színésznek a lapban indult a *Dani bá' hozzászólásai* című rovata, a székely Göre Gáborra utaló, agyafúrt székely figurája Hosszú legnagyobb sikere lett színészi pályáján.

d) A létrejövőben lévő erdélyi magyar irodalom neves alkotói is számtalanszor tűnnek fel az *Új Élet*-ben, köztük olyanok is, akiknek gondolkodásától a lap harcos világnézete távol állt. Így Kuncz Aladártól és Benedek Elektől kezdve Áprily Lajoson át Reményik Sándorig és Nyirő Józsefíg számos, ekkoriban hírnevet szerző vagy már pályán lévő alkotó nevével találkozni az oldalakon. Berde Mária, Gulácsy Irén, Makkai Sándor és mások is gyakran bejelentkeztek 1922 közepétől, sőt Berde már elkezdte teoretizálni és csoportokba osztani a születőben lévő erdélyi magyar irodalmat.⁶⁰

A vezércikket általában ismeretterjesztő írások vagy elbeszélések követték, míg a lap második fele az egyéb rovatoknak (közgazdaság, humor, gyerekeknek szánt írások, reklámok stb.) volt fenntartva. A példányszámról nincs pontos információnk, de a lap viszonylag rövid élete arra utal, hogy a Miniszterelnökség és az előfizetők anyagi támogatása nem volt elég.⁶¹ Az újság 1922

⁶⁰ BERDE Mária: Magyar irodalmi élet Erdélyben, *Új Élet*, 1922. július 16., 13–16. p.

⁶¹ A támogatásokról: A sajtóosztály havi tízezer koronás támogatásairól L.: MNL OL K 26, Miniszterelnökség központilag iktatott és irattározott iratok, 1274. cs. 1922-V-3943, (Szeged város főispánja Bethlen István miniszterelnöknek, Szeged, 1922. május 22.), uo. 1275. cs. 1922-V-4214. sz. (Szeged város főispánja Bethlen István miniszterelnöknek, Szeged, 1922. május 22.), uo. 1276. cs. 1922-V-6811. sz. (Szeged város főispánja Bethlen István miniszterelnöknek, Szeged, 1922. augusztus 28.), uo. 1278. cs. 1922-V-9523. sz. (Szeged város főispánja Ángyán Bélának, a sajtóosztály vezetőjének, Szeged, 1922. november 15.).

augusztusától kéthetilappá vált⁶², majd 1923 májusától átkerült a MEFHOSZ és a Turul Bajtársi Szövetség kiadásába, és bár Fetter Gyula maradt az egyik szerkesztő (illetve Zakariás G. Sándor bekerült a redaktorok közé), egyes törzsszerzők is megmaradtak, de az újság általános ifjúságpolitikai irányt vett, speciálisan erdélyi és székely hangütése fokozatosan halványult.

Ha a lap írásait szemügyre vesszük, tematikailag, szóhasználatukban, politikai irányultságukban, akkor az alábbi komponensek tűnnek a legmarkánsabbnak.

Turanizmus

A húszas évek elejének átmeneti, radikális turanista felfutása egyértelműen rajta hagyta nyomát az *Új Élet* szerzőinek beszédmódján. A Cholnoky Jenő földrajzprofesszor vezette Magyarországi Turán Szövetség 1920 és 1923/24 között úgy dinamizálta az 1910-ben a Turáni Társasággal intézményessé vált magyar keleti gondolkodást, hogy egyúttal radikalizálta is azt.⁶³ A trianoni békeszerződés okozta csalódásra válaszul a Nyugat-Európától és általában az ország nyugatos modernizációjától való elfordulás volt a válasz, amely a keleti orientációt nemcsak kulturális áramlatként, hanem külpolitikai orientációként tételezte. Bár szervezetileg nincs kimutatható turanista jelenlét az *Új Élet* hasábjain (hacsak az nem, hogy a lapban már nagyon korán hirdetni kezdte magát Szegeden, a Vásárhelyi út 2. alatt található Turán kávéház és falatozó), de egyrészt az 1922–23-ban közölt cikkek tematikájában sorban visszaköszönnek turáni motívumok: a Turán Szövetség sajtótanfolyamáról való lelkes tudósításban⁶⁴, a szövetség szegedi törzsének hangversenyéről szóló híradásban⁶⁵, illetve a magyarországi turanista mozgalom tagjait bemutató portrékban, valamint olyan szerzők verseiben (Mihalovits – később Turmezei – László, Bobula Ida), akik a magyarországi keleti gondolkodás élharcosai voltak/lettek.⁶⁶ Másrészt a tematikák mellett a programcikkek is nagyon erősen megjelenítik ezt a fajta hangütést, amely a Nyugattól való elfordulást nevezi meg kívánatosként, és a turanizmust ideológiai keretnek tartja; ezeket a cikkeket a lap számos szerzője írta, nem lehet azt állítani, hogy ez egy-két személy ideológiai preferenciáira volt jellemző. A cikkek célja kettős: külpolitikai orientációt, és belföldön a nemzeti egység ideológiai keretét kívánják nyújtani az olvasónak.

⁶² Változás, *Új Élet*, 1922. augusztus 15., 14. p.

⁶³ A korszak turanizmusáról L.: ABLONCZY Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története*, Jaffa Kiadó, Budapest, 2016, 87–136. p.

⁶⁴ SZÓKE Sándor: Új újságírónemzedék, *Új Élet*, 1922. február 26., 8. p.

⁶⁵ *Új Élet*, 1922. május 7., 9. p.

⁶⁶ SZÓKE Sándor: Felvinczi Takáts Zoltán, *Új Élet*, 1922. július 2., 7. p.; Uő.: Turchányi Tihamér, *Új Élet*, 1922. szeptember 1., 13. p.; TRANSZILVÁNUS: Kemal, *Új Élet*, 1922. szeptember 15., 1. p.; FETTER Gyula: Dr. Márki Sándor, *Új Élet*, 1922. november 15., 9–10. p. És ide sorolnám a később baloldalra húzódó Juhász Géza *Turáni dal* című versét is.

A külpolitikai irányváltás eszmei tartalma a következőképp festett az egyik cikkíró bemutatásában: „A magyarságot az európai népek ázsiaiainak, idegennek tekintik, és tudatában köztünk és köztük lévő faji különbségnek, nem szívesen nézik azt a hatalmi állást, amit ezer év alatt építettünk ki. Így magyarázható meg, hogy a trianoni szerződésben vérünkkel megszentelt földjeinket minden lelkiismeret nélkül jóleső érzéssel osztották fel az idegen fajú szomszédaink között. Ezeréves szenvedésünk tanulsága alapján egyedül helyes faji és nemzeti törekvésünk kell, hogy legyen a testvérnepeinkhez való szorosabb csatlakozásunk, és fontos, hogy külpolitikánk megtegye ebben az irányban az első lépést”⁶⁷.

A belföldre szánt használatot pedig egy másik törzsszerző néhány hónappal később a következőképpen látta: „[...] a magyarságnak egy eszmére van szüksége, melyben hinni tud, mely képes összefoglalni ezt a széthulló fajtát, mely a hagyományokhoz, a nemzeti mitológiába való gyökerezésénél fogva szentebb, sérthetlenebb, mint a szent korona eszméje (pedig lám a korona eszméje is milyen bigott és türelmetlen erőt kölcsönzött a Habsburgizmusnak), mely nem tűr idegen, angol-teozófista (én ezt megkülönböztetem a teozófiától!) befolyásokat, melyen nem ronthat és nem építhet senki más a világ túlsó partjáról, csak az a nép, melynek sajátja, mely meg tudja állni helyét, Mózes eszméjével szemben, mely felhasználható politikai, gazdasági és minden érdekű célra, mely minden megnyilvánulásunk szellemi alapja, mely nélkül politikánk, közgazdaságunk, kultúránk, mindenünk hazug, idegen, értéktelen, mely [...] magvát adja a magyar vallásnak, mely miattam akár keresztény is lehet, nekem mindegy a neve, a minősége, a szerzője, de ami: vallás, melyben nincs katolikus, református, luteránus, unitárius, homousion, hanem magyarság van, Turán”⁶⁸. Egyszóval ez az eszme „a magyar faj új diadalmas faji élete”⁶⁹, ahogy egy harmadik szerző summázta, és ezekben a gondolatokban, a Nyugattól való elforduláson felül benne van a radikális függetlenségi gondolat (a „habsburgizmussal” való leszámolás) mellett a szinkretista magyar vallás ígérete is. (A teozófiára való utalás értelmezéséhez fontos tudni, hogy az eszmeáramlat húszas évekbeli magyar követőinek egy tekintélyes csoportja és a turanista mozgalom között jelentős átfedések voltak.) A „Mózes eszméjére” tett, nem éppen félreérthető utalás viszont már a SZEFE ideológiájának újabb mozzanatát mutatja.

⁶⁷ -DJ-: Külpolitikánk és a fajok tömörülése, *Új Élet*, 1922. május 28., 5–6. p.

⁶⁸ ÜDVARHELYI: Istenek harca, *Új Élet*, 1922. szeptember 1., 9–10. p.

⁶⁹ TRANSSYLVANUS: Turánizmus, *Új Élet*, 1922. április 30., 1. p.

Fajvédelem

A fajvédelem a húszas évek elejének – turanizmussal hol találkozó, hol attól elváló – másik dinamikus eszmeáramlata volt, amelynek a Szabó Dezső képviselte ága állt vélhetően a legközelebb a SZEFEH alapítóihoz.⁷⁰ A nem különösebben éles eszmei körvonalú magyar fajvédelemből azonban a magyarországi székely mozgalom alapítói inkább csak csipegettek. Találunk természetesen antiszemita hangütésű írásokat az *Új Élet* cikkei között, de az írók nem osztották Szabó Dezső a parasztsággal mint „valódi történelmi osztálylyal” kapcsolatos meglátásait, és a későbbi fajvédelemben oly jellemző németellenességnek sem találni nyomát. Sőt, Pásint Ödön, egy meglehetősen gyatra cikkében még igyekezett is megvédeni az ekkor már emigrációban élő Vilmos német császárt, akinek képei a székely parasztporták tisztaszobáit díszítenék, és szerinte ez jelezné a magyarok háláját a száműzött német uralkodó iránt.⁷¹ A társadalmi kérdések iránti fogékonyságnak is inkább általános, már-már közhelyszerű nyomait találni a szövegekben az egybeforrott, társadalmi különbségeket negligáló, hangsúlyozottan magyar, sőt „nemzeti szocialista” új társadalom eljövételéről és a középosztály letűnéséről („amilyen középosztályt a magyar fajta jövőre fog kitermelni magából, az már nem az utolsó század dzsentriyének és lateinerének középosztálya lesz, hanem a föld, az ipar és kereskedelem középosztálya”).⁷² Ahol a lap hangja hasonlóságokat mutatott a korabeli fajvédő-ébredő diskurzussal, az az 1918 előtti magyar szabadelvűség elítélése volt („Ez a materialisztikus liberalizmus, anyagelvű erkölcsi szabadság dióhéjba foglalt kátéja, másképpen a modernség és haladás hangzatos jelszavaiba öltözve kacérkodik, hinti a romlás és bomlás magvát”⁷³), illetve a forradalmak néhol elég naturalisztikus hangú elítélése: „Felfakadt egy undorító kloáka, melyben több szenny volt együtt, mint amennyit egy évezred gazságai összehalmozhattak, s egymásután fullasztotta bele árjába a nemzetnek minden s az évszázadok viharai közt is megőrzött erkölcsi értékét”⁷⁴.

Végezetül pedig az antiszemitizmus volt az a komponens, amely ugyan konkrét cselekvési program nélkül (tehát nincs szó vagyonekobjásról vagy kitelepítésről, mint az a fajvédelem korai radikálisainál megjelenik), de retorikai sallangként és az olvasók megnyerésének szándékával rendszeresen visszaköszönt a fajvédő programból az *Új Élet* hasábjain. Ilyen volt a *numerus clausus* harcok védelme⁷⁵, a sajtó működésének kárhóztatása és egy „keresztény irodalompolitikára” való felhívás.⁷⁶

⁷⁰ L. GYURGYÁK János: *Magyar fajvédők*, Osiris, Budapest, 2012, 51–72. p.

⁷¹ PÁSINT Ödön: Két figura, *Új Élet*, 1922. december 20., 10–11. p.

⁷² Az egyik legmarkánsabb szöveg: UDVARHELYI: A társadalmi munka, *Új Élet*, 1922. április 23., 8. p.

⁷³ ZETE: Levél, *Új Élet*, 1922. május 7., 6. p.

⁷⁴ Évfordulón, *Új Élet*, 1922. november 1., 1. p.

⁷⁵ TRANSZSYLVANUS: Numerus clausus, *Új Élet*, 1922. június 18., 1. p.

⁷⁶ FODOR Gyula: Magyar irodalompolitika, *Új Élet*, 1922. szeptember 1., 6–8. p.

Erdélyiség

A harmadik elem az erdélyiség/székelység újrafogalmazása a megváltozott kontextusban. Miközben bőségesen élt a szociális alapú zsidóellenesség toposzaival, az 1922 júliusában a Transsylvaniaus álnevű szerző *Magyar Alföld* című cikkében a „kulturális téren messzire elmaradott, elhanyagolt” táj fel-emelésére szólított fel, amelynek „népe faji öntudatában, nemzeti érzésében ellenséges okokból, végzetes következményképpen meggyöngült”.⁷⁷ Ebben a küzdelemben pedig már-már természetfeletti erőkkel és az „igazi magyarság” attribútumaival ruházták fel a lap szerzői az Erdélyből jötteket, akik közül számosan vették Szeged felé az irányt, mint a Kolozsvárról menekült egyetem hallgatói. „Tehát kulturát! Ez a programunk, székely akarásunk. A nagy magyar Alföld rabságos, erőszakosan elhanyagolt magyarságának szívéhez és eszéhez akarunk eljutni” – jelezte már a szerkesztői beköszöntő a szándékot.⁷⁸ Ezt a hangütést egy fokkal borongósabbra hangszerelte a Székely Himnusz zeneszerzője: „Csonkamagyarország – sajnos – nem érezte meg az idők változásából, hogy most mindenkinek legelső kötelessége, hogy magyar legyen. Különösen az alföldi magyarság nem érzi, hogy búzánt ontó fekete földjén igazán magyarnak kell magát éreznie”.⁷⁹ És ugyanebben a lapszámban a Zete álnevű szerző már egyértelműen a székely mitológia bevonásával emelte ki sorstársait a menekültek és a magyarországi átlagpolgárok tömegéből: „Mi Hadúr vitézei, őrszemei vagyunk, mindenki a maga tehetsége szerint, s ez örállásról felváltás nincs. Egész lelkeddel ügyelj a helyedre! Csak keletre nézz! A nagy hegyek, málnát, kokozját termő havasok halálos csendje legyen a lelked beszéde, az ő büszke magasságuk, keménységük életed és akaratod acélossága. Téged keletre hívnak a titkon susogó fenyvesek...”⁸⁰. És a lap programcikkeiben se szeri, se száma a földrajzi determinizmust közép-pontba helyező megközelítéseknek („A hegyvidék a kultúra termő, keletkező helye”⁸¹), amely az általa kitermelt életfelfogásánál fogva felette áll az alföldi magyarságnak („úgy összeforrt a természettel, ahogy alföldi lélek talán össze se forrhat soha”⁸²).

Miközben a későbbiekben a három legfontosabb ideológiai komponensből (turanizmus, fajvédelem, erdélyiség) az első kettő fokozatosan elhalványult a húszas évek második felében a SZEFHE ideológiájában – erre a legplasztikusabb példa Zakariás G. Sándor átirrt Toroczkai Wigand-portréja, amely a *Híd*-ban jelent meg, immár zsidóellenes utalások nélkül –, az erdélyi és ezen belül a székely kivételesség hirdetése a magyarországi székely mozgalom ál-

⁷⁷ TRANSZSYLVANUS: Magyar Alföld, *Új Élet*, 1922. július 16., 1. p.

⁷⁸ Felelős szerkesztő: Olvasóinkhoz, *Új Élet*, 1922. február 19., 1. p.

⁷⁹ MIHALIK Kálmán: Színház a végeken, *Új Élet*, 1922. március 5., 7. p.

⁸⁰ ZETE: Vitézek, székelyek!, *Új Élet*, 1922. március 5., 13. p.

⁸¹ TRANSZSYLVANUS: Erdélyiség, *Új Élet*, 1922. április 23., 1. p.

⁸² D. G.: Erdélyi gondolat, *Új Élet*, 1922. november 15., 1. p.

landó eleme maradt.⁸³ Ez az alapállás könnyedén fordult át demokratikus, esetenként nacionalista messianizmusba vagy a korszak sokféle reformkezdeményezésének támogatásába: legyen az a Bartha Miklós Társaság⁸⁴, a Magyar Közösség, a korai nemzetiszocialista pártok (Csomóss Miklós és köre) vagy a Magyar Élet Mozgalom értelmiségi háttországa. Ezek a hálózatok, megroppanva és nyilván megritkulva, 1945 után is tovább éltek, és háttérrel kínáltak annak az erdélyi érzékenyítő hálózatnak, amely a hatvanas-hetvenes évektől fokozott mértékben karolta fel Erdély ügyét a Kádár-korszak második nyilvánosságában.⁸⁵

4. kép

Szász Béla történész, hivatalnok, Kolozsváry Bálint egyetemi tanár, Teleki Pál, Csanády György és Csipán János parlamenti képviselő (balról jobbra) székely rendezvényen a harmincas években, Budapesten

Forrás: Csanády-hagyaték, magántulajdon

⁸³ ZAKARIÁS G. Sándor: dr. Thoroczkai Wigand Ede, *Híd*, 1928 Húsvét, 209–210. p.

⁸⁴ A Bartha Miklós Társaságról szóló monográfia (SEBESTYÉN Sándor: *A Bartha Miklós Társaság, 1925–1933*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1981) talán nem hangsúlyozza eléggé, hogy itt a SZEFEHE egyik szárnyának egyesületalapítási kísérletéről van szó, ezt az elnök személye (Asztalos Miklós) és a kezdeti vezetőség szefhész érintettsége mellett elég világosan igazolja az egyesület boszorkánymesterének, Szász Béla történésznek a levele Gergely Pálhoz, akit megnyerni remélt a Bartha Miklós Társaságnak: „felkérünk, hogy a fiatalabb székely származásúakból tagfelvételre ajánlj egyeseket” (MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Ms 6295/275 Szász Béla levelezőlapja Gergely Pálnak, Budapest, 1926. november 25.).

⁸⁵ Erről L.: ABLONCZY Balázs: „Székely fiúk” – Az Erdély-kultusz magyarországi hálózata, 1920–1970, In: BOKA László – BIRÓ Annamária (szerk.): *Értelmiségi karriertörténetek, kapcsolathálóok, írócsoportosulások 4.*, Reciti-Partium Kiadó, Nagyvárad–Budapest, 2021, 213–236. p.

Legalább ugyanannyira beszédes, hogy mi az, amit *nem* találunk az *Új Élet* cikkeiben: a radikálisan zsidóellenes társadalompolitikai intézkedések hiánya mellett feltűnő, hogy a harmincas években lábra kapó székely kultusz eléggé hiányzik az *Új Élet* lapjairól: az érvelés alapvetően mindig történeti maradt, ezt a kolozsvári egyetem menekült tanárai szolgáltatták, a székelység középkori szerepéről, határvédő feladatairól, nyelvéről, esetleg kulturális teljesítményeiről.⁸⁶ Nem bukkan fel a rovásírással kapcsolatos foglalatosság, a Csíki Székely Krónika vagy a székely mitológia (vagy ha igen, pusztán retorikai sallangként). A Székely Himnusz első nyilvános előadására pedig zeneszerzője, Mihalik Kálmán szegedi temetésén került sor, 1922 szeptemberében.⁸⁷ Összességében, az *Új Élet* eszméiben az adaptáció igénye ragadja meg az olvasót: ahogy 1918 előtt a székelykérdés szociális vonatkozásai felől fogalmazta meg saját küldetését ez a csoport, ahogy a rövid életű népköztársaság, majd a proletárdiktatúra idején a rendszerhez többé-kevésbé alkalmazkodó beszédmóddal (wilsonizmus, elnyomott szegényparaszti tudat) igyekezett napirenden tartani problémáit, 1919 után a gyorsan elkopó fajvédő-turanista nyelv volt az, amely időlegesen segített megfogalmazni ugyanazt az emancipatorikus igényt.

Összegzés

A Trianon után Magyarországra került erdélyi és székely fiatalok tevékenységének eszmetörténeti keretezése részben elvégezhető a kutatás eddigi eredményeivel. Egy középkori eredetű, rendies különállás-tudatra rétegződött rá a mitikus hun eredet, a szabadparaszti közösség éthosza, a határőr-tudat és az állami szociális gondoskodás követelésének beszédmódja, amely 1918 után kiegészült a turanizmus, a fajvédelem és az erdélyi regionalizmus szólamaival. Az első két elem azonban meglehetősen konjunkturálisnak tűnik 1920 után: a turanizmus elég gyorsan kikopik a közösség megnyilvánulásaiból, a fajvédelmi alapú reform követelése pedig a húszas évek második felétől, többek közt a Bartha Miklós Társaság megjelenésével átváltozik egy általános társadalmi reform, szociális alapú átalakulás követelésévé, párhuzamosan az az emancipációs igénnyel, amely az egész időszakban jellemezte a székely fiatalok magyarországi ténykedését. Ez nemcsak érvényesülési vágyat jelentett, hanem a magyar politika erdélyi, demokratikus, bizonyos értelemben

⁸⁶ Tényleg csak említésképpen: HORGER Antal: A székely nyelvjárásterület földrajzi határai, *Új Élet*, 1922. május 28., 4–5. p.; DR. ERDÉLYI László: A székely és magyar, mint a nyugateurópai kultúra őre, *Új Élet*, 1922. október 1., 4–5. p.; SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: Erdély történelméből 1700 körül, 1–2. rész, *Új Élet*, 1922. december 1., 4–5. p. és 1922. december 20., 4–6. p.

⁸⁷ Mihalik Kálmán, *Új Élet*, 1922. szeptember 15., 11–12. p.

népszolgálati alapú átalakítását, szemben a budapesti központú „régí típusú” politizálással.⁸⁸ Az erdélyiség pedig immár az irodalomban lesz megragadható, nem függetlenül attól, hogy a húszas évek közepére megszerveződő erdélyi magyar irodalmi közösség által teremtett beszédmód tűnt az emancipáció érvényes eszközének – Magyarországon is.⁸⁹ Ehhez próbált idomulni az *Új Élet* végleges kimúlása után, 1927-ben indított *Híd* című „irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat” is, amely Csanády György szerkesztése mellett az erdélyi irodalom legjobbjainak közlését tűzte ki célul, a Magyarországra került alkotók bemutatásával együtt. A lap nevét ilyen értelemben kell olvasnunk, nem feltétlenül a magyar–román közeledés metaforájaként, ugyanakkor kétségtelen, hogy az irodalmi transzilvanizmusban megbúvó emancipációs igény, a *másik* magyar irodalom bemutatása jól beilleszthető volt az Erdély magyarországi elismertetéséért vívott küzdelembé.⁹⁰ Ennek a küzdelemnek egyik legfontosabb szereplője a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete volt, az általa szocializált és elindított értelmiségiek pedig – akárhová kerültek is a későbbi életükben, ezt az eszmei örökséget vitték magukkal.

⁸⁸ A népszolgálat harmincas években kiteljesedő eszméjéhez L.: BÁRDI Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása, In: UÓ. – FILEP Tamás Gusztáv – LŐRINCZ D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*, Kalligram, Pozsony, 2015, 11–47. p.

⁸⁹ Az intézményesülés erős eszközéről, a Szépmíves Céh könyvsorozatáról L.: FRISNYÁK Zsuzsa: Az „Erdély-üzlet” működése Magyarországon: az Erdélyi Szépmíves Céh, *Századok*, 1992/2. szám, 173–201. p.

⁹⁰ A transzilvanizmusról L.: K. LENGYEL Zsolt: *A kompromisszum keresése. Tanulmányok a 20. századi transzilvanizmus korai történetéhez*, Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 2007, első-sorban: 7–32. p. és 217–264. p.